

УДК 37.015.311:81- 057.87: 37.018.4

Шуневиц Оксана Михайлівна – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики викладання навчальних предметів
Житомирського інституту післядипломної педагогічної освіти
E-mail: oshunevich@gmail.com

УМОВИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Анотація. У статті обґрунтовано поняття «мовна особистість», «емоційний інтелект». Визначено критерії сформованості емоційного інтелекту учня. На основі сучасних лінгводидактичних підходів визначено шляхи й способи його формування на заняттях у школі. Визначено умови післядипломної підготовки вчителів до формування емоційного інтелекту мовної особистості учня на уроках української мови: актуалізація суб'єктного професійного досвіду педагога у формі діалогу у курсовий період на курсах підвищення кваліфікації; створення сприятливого простору післядипломної підготовки з метою забезпечення активної взаємодії учасників навчального процесу; створення у післядипломному навчанні рефлексивного поля.

Ключові слова: вчитель, мовна особистість, емоційний інтелект, післядипломна підготовка, учень.

REQUIREMENTS FOR POSTGRADUATE EDUCATION OF TEACHERS FOR DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF LANGUAGE INDIVIDUALITY OF STUDENTS AT UKRAINIAN LESSONS

Shunevych Oksana – Ph.D (Pedagogy), Associate Professor of the
Methodology of Educational Subject Teaching Department. Zhitomir Institute of
Postgraduate Pedagogical Education
E-mail: oshunevich@gmail.com

Annotation. The article deals with the determination of requirements for postgraduate education of teachers for developing emotional intelligence of the language individuality of students at Ukrainian lessons.

In the essential requirements for the development of the emotional intelligence of students at Ukrainian lessons we can include the following: actualization of subjective professional experience of a teacher in the formation of dialogue on training courses; creation of favorable ambiance for the postgraduate education in order to ensure active interaction of participants in the learning process; creation in the postgraduate education a reflexive field. We see the prospects for further advances in the analysis of theoretical and practical groundwork for the formation of professional competence of teachers by developing their emotional intelligence.

Key words: *teacher, language individuality, emotional intelligence, postgraduate education, student.*

Вступ. Актуальність оновлення післядипломної педагогічної підготовки обумовлена підвищенням вимог суспільства до сучасного вчителя. Стрімкі суспільні зміни зумовлюють потребу в сучасному педагогові, який володіє навичками, що дають змогу активно взаємодіяти в професійному середовищі, здійснювати ефективну педагогічну комунікацію, впливати на формування особистості учня.

З огляду на такі суспільні запити зростає необхідність підготовки вчителів до формування мовної особистості учня. З іншого боку, аналізуючи сучасні підходи провідних світових компаній до організації праці своїх робітників, останні освітні тренди, проголошені на Всесвітньому саміті в Давосі, можна говорити про переорієнтацію від настанов «працювати наполегливо», «вчитися старанно» до концептів «щасливі люди працюють краще», «навчатися з радістю», «вчитися не для того, щоб отримати роботу, а щоб жити повним, щасливим життям». Успішні роботодавці вважають, що успіх у роботі часто залежить не лише від рівня компетентності робітника, а й від рівня емоційного інтелекту як особистісного ресурсу для ефективного спілкування, який все частіше перевіряють на співбесіді, щоб зрозуміти цінності й пріоритети людини, її мотивацію і схильність до емпатії. А також створюють умови для постійної активізації емоційної сфери з метою повного занурення людини у роботу, ефективнішої взаємодії між співробітниками, кращої адаптації до змінюваних умов праці.

Водночас адміністрація кращих європейських шкіл вже кілька десятиліть облаштовує свої школи і будує навчальний процес таким чином, щоб розвивати у дітей емоційний інтелект, що сприяє кращій соціалізації, розвитку в учнів навичок комунікації.

Такі зміни не випадкові, адже помічено, що процес прийняття рішень, у тому числі й під час спілкування, залежить не лише від розумових здібностей, а й від уміння усвідомлювати власний емоційний стан, керувати своїми емоціями, впливати на зміну емоційного стану партнера по спілкуванню. Ці вміння фахівці об'єднують однією дефініцією – «емоційний інтелект». Становлення цього поняття в науці є результатом розвитку уявлень про взаємозв'язок когнітивної та афективної сфер особистості, визначення мотиваційного потенціалу емоцій; обґрунтування ідеї про множинність проявів інтелекту; про взаємодію емоційних та комунікативних процесів [Ошибка! Источник ссылки не найден.; Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Аналіз досліджень і публікацій. Усвідомлення важливості формування емоційного інтелекту мовної особистості в процесі навчання посилило увагу науковців до різних аспектів вивчення цих

питань. Так проблема формування мовної особистості під час навчання української мови й літератури є предметом дослідження в наукових студіях М. Вашуленка, Є. Голобородько, О. Кучерук, Л. Мацько, Ю. Романенко, М. Пентиліук, О. Семенов, В. Шляхової. Післядипломна підготовка вчителів щодо оволодіння навичками конструктивного вирішення педагогічних проблем, які виникають у професійній діяльності досліджується в працях відомих українських педагогів О. Дубасенюк, В. Олійника, І. Смагіна, Т. Сущенко та ін.

Вітчизняні дослідження розвитку емоційного інтелекту стосуються переважно сфери психології, проте все активнішими є пошуки в царині дидактики, методики навчання гуманітарних предметів у загальноосвітній школі, вищих навчальних закладах, закладах післядипломної педагогічної освіти [1; 2; 7].

Однак недостатньо висвітленою залишається проблема пошуку умов післядипломної підготовки вчителів до розвитку емоційного інтелекту мовної особистості учня, що й зумовило вибір теми роботи.

Метою статті є визначення умов післядипломної підготовки вчителів до формування емоційного інтелекту мовної особистості учня на уроках української мови. *Методи дослідження* – теоретичний аналіз наукових джерел, узагальнення і систематизація даних.

Результати дослідження. Оскільки термін «мовна особистість» є міждисциплінарним, то його вивчення лежить у площині кількох наук (філософії, мовознавства, психолінгвістики, педагогіки, лінгводидактики, соціології). Беручи свій початок із досліджень В. Виноградова в контексті дослідження мови художнього твору, дефініція «мовна особистість» отримала глибоке теоретичне обґрунтування у працях О. Леонтьєва (мовна особистість-творець образу світу), Г. Богіна (людина, яка готова створювати і сприймати мовленнєві продукти й продукувати мовленнєві вчинки), Т. Кочеткової, Ж. Горіної (елітарна мовна особистість). Мовною особистістю (МО), як визначають науковці, слід вважати будь-якого носія мови, який схарактеризований на основі аналізу створених ним текстів з точки зору глибини й точності відтворення дійсності, картини світу.

Звертаючись до вивчення мовної особистості як лінгводидактичної проблеми вітчизняними науковцями, варто згадати наукові пошуки шляхів формування національно-мовної, національно свідомої мовної особистості (О. Біляев, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Скуратівський, В. Шляхова), формування комунікативної компетентності МО (Н. Голуб, Т. Донченко, І. Дороз, С. Караман, О. Семенов, Г. Шелехової), вплив середовища на формування мовної особистості (І. Хом'як).

Водночас триває дослідження компонентів змісту мовної особистості. Встановлено такі аспекти: лінгвістичний (вербально-

семантичний, мовно-когнітивний, мотиваційний); ціннісний (культурологічний, особистісний компоненти); психологічний (пізнавальний, поведінковий, когнітивний, емоційний і мотиваційний).

Цінною для нашого дослідження є структура мовної особистості, яку пропонує Н. Голуб. Дослідниця, пропонує вивчати і формувати мовну особистість, орієнтуючись на такі компоненти: ціннісно-мотиваційний, пізнавальний, емоційний; поведінковий. У ціннісно-мотиваційному плані мовну особистість варто розглядати як людину, яка усвідомлює цінність спілкування, як найкращий спосіб розв'язання будь-яких проблем (від особистих до державних і міжнародних) [2].

Крім того, це людина, яка є узагальненим образом носія культуромовних і комунікативно-діяльнісних цінностей, наділена здатністю «використовувати комунікативні стратегії ввічливості, такі мовні засоби, універсальні висловлювання, які відображають морально-етичні й утилітарні норми поведінки, властиві певному етносу в певний період і закріплені в моральному кодексі народу, відображають історію й світосприйняття людей, об'єднаних культурою і мовою» [2, с. 364].

У пізнавальному плані мовна особистість – це людина, яка має внутрішню потребу в розвитку інтелекту, прагне до свободи мислення, збагачення власного словника, уміння аналізувати своє і чуже мовлення, порівнювати мовні явища, застосовувати власні знання у процесі спілкування.

Поведінковий аспект розвитку мовної особистості, який об'єднує в собі усі інші, пов'язують із мовленнєвими вчинками й мовленнєвою поведінкою, характерною для різних соціальних ролей, що визначається культурними традиціями суспільства. До поведінкового аспекту варто віднести мовну стійкість, комунікабельність, які, як відомо, виявляються в конкретній ситуації, «що дає змогу продемонструвати, крім лінгвістичних, екстралінгвістичних знань і вмінь, досвіду добору й використання мовленнєвих жанрів, уявлення про те, як треба діяти в конкретній ситуації, з ким і яким чином взаємодіяти, хто і що повинен робити відповідно до свого положення в суспільстві ...» [2].

Отже, будемо розуміти мовну особистість як «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і моди» [5].

Невід'ємною характеристикою мовної особистості є її вміння керувати власними емоціями, відчувати психологічний стан співрозмовника, визначити мотиви й наміри його, обирати й реалізовувати ефективні способи взаємодії з навколишніми, володіти соціальною інтуїцією та рефлексією; фасилітацією, емпатією. Усі

названі вміння характеризують емоційний компонент змісту мовної особистості, але водночас ці вміння є складовою емоційного інтелекту, розвиток якого, на нашу думку, суттєво впливає на становлення компетентної мовної особистості, адже у багатьох сучасних дослідженнях акцентується увага на необхідності забезпечення єдності емоцій та інтелекту для ефективного спілкування між людьми **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

Уперше термін «емоційний інтелект» було вжито в працях Дж. Мейера і П. Селовея. Науковці, розробляючи методику його вимірювання, оцінювали здатність міркувати про емоції і використовувати їх для поліпшення розумової діяльності [7]. Науковці пов'язали емоційний інтелект (EI) з обробкою, інтерпретацією та використанням емоційної інформації для спрямування мислення і дій [7]. Отже, зарубіжні дослідники обґрунтували різні моделі емоційного інтелекту, які відрізняються одна від одної різним складом пізнавальних, особистісних та мотиваційно-вольових рис та соціальних навичок.

Зважаючи на сказане вище, можна констатувати взаємозалежність між формуванням мовної особистості, зокрема її комунікативної компетентності як предметної, так і ключової, і створенням умов на уроках української мови для розвитку емоційного інтелекту. Виокремимо зі структури емоційного інтелекту тих умінь, які може сформував вчитель на уроках української мови (табл. 1).

Варто зазначити, що значні резерви для формування і розвитку учнів мають уроки української мови. Так у Державному стандарті базової і повної середньої освіти задекларовано, що знання мови «дає змогу випускникам загальноосвітніх закладів у повному обсязі реалізувати в різних галузях чи сферах життєдіяльності можливості, життєві потреби, плани, пов'язані з подальшим здобуттям освіти, опануванням спеціальністю» [1].

Зрозуміло, що робота вчителя на уроках української мови над розвитком емоційного інтелекту мовної особистості учня має носити системний характер і не може обмежуватися лише певними уроками. Варто враховувати, що сучасна мовна особистість – це людина, яка не лише досконало знає мову, усвідомлено творчо нею володіє, а й користується мовою як органічним засобом самотворення, самоствердження і самовираження, розвитку власних інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей, засобом соціалізації особи в певному суспільстві. А розвинутий емоційний інтелект є пропускну здатністю, що дає змогу мовній особистості повною мірою використовувати інтелектуальні здібності у процесі мовлення.

Зважаючи на зміст таблиці 1, вважаємо, що необхідною умовою післядипломної підготовки вчителів до формування емоційного інтелекту є актуалізація їхнього суб'єктного професійного досвіду у формі діалогу у

курсний період на курсах підвищення кваліфікації. Ця форма міжособистісного спілкування у післядипломній педагогічній освіті дає змогу вчителю не лише оцінити, наскільки він здатен уявити себе на місці співрозмовника, зрозуміти його емоційний стан, а й навчити їх виявляти емпатію, вербалізувати власні емоції, будувати конструктивне неконфліктне спілкування з учнями.

Таблиця 1

Емоційний інтелект мовної особистості учня

Критерій розвитку емоційного інтелекту мовної особистості учня	Способи формування емоційного інтелекту на уроках української мови
Уміння налагодити й підтримувати емоційно комфортні стосунки зі співрозмовником.	Діалогічна взаємодія, проектна діяльність, тренінгові вправи.
Уміння розпізнавати емоції співрозмовника, співчувати (емпатія), надавати емоційну підтримку	Робота з текстами «Емпатія», «Невербальні засоби комунікації» Ситуаційні вправи
Уміння уважно слухати, дотримуватися балансу між «говорити» і «чути», налагоджувати конструктивний зворотний зв'язок	Ситуаційна вправа «Активне слухання»; рефлексивні вправи: «Подвійний щоденник», «Палітра емоцій», «Глечик емоцій».
Уміння вербалізувати емоції та почуття і тактовно їх висловлювати	Робота зі словником емоцій, робота з «Колом емоцій», ситуаційні вправи «Я-повідомлення», «Фотосушка», «Стоп-кадр», «Емоційні фразеологізми»
Уміння невимушено використовувати невербальні засоби емоційної експресії адекватно до ситуації спілкування і соціокультурних норм.	Мімічні мікросцени, вправа «Упізнай емоцію», «Передай емоцію».
Уміння оптимально реагувати на критику та вміти рішуче говорити собі та іншим «ні», якщо цього вимагають обставини спілкування	Ситуаційні вправи «Так, але... – так, і...», «Скажи «Ні!»
Уміння зберігати рівновагу в емоційно напружених ситуаціях спілкування	Робота з текстом «Стрес і спілкування. Робота мозку». Аналіз реальних ситуацій спілкування, створення порадики «Способи боротьби зі стресом», дихальні вправи.
Уміння наснажувати, мотивувати себе, використовувати емоції для самомотивації	Вправи-афірмації, сугестивні вправи. Вправа «Емоції успішних людей»

Ураховуючи те, що емоції проявляються в діяльності, у процесі спілкування з людьми, взаємодії з ними, вважаємо, що наступна умова – це створення сприятливого простору післядипломної підготовки з метою забезпечення активної взаємодії учасників навчального процесу. Водночас варто потурбуватися про те, щоб був оцінений внесок кожного педагога в роботу групи на курсах підвищення кваліфікації. Таким чином буде створюватися ситуація колективної фасилітації, за якої педагоги докладають більше зусиль за умови, коли є можливість оцінити їх особистий внесок [3]. Рекомендуємо з цією метою спробувати записувати на диктофон або робити відео спільної роботи над завданням та виступів учасників групи, колективно аналізувати їх, викладати за спільною згодою на сторінку в соціальній мережі або платформу, яку використовує вчитель (наприклад, Padlett).

Наступною умовою післядипломної підготовки вчителів до формування емоційного інтелекту мовної особистості вважаємо створення у післядипломному навчанні рефлексивного поля. Рефлексуючи, педагог здобуває новий емоційний досвід. За наявності розвиненої саморефлексії легше управляти емоціями, бути у злагоді із собою, вирішувати життєві завдання.

Висновки. Таким чином, до основних умов післядипломної підготовки вчителів до формування емоційного інтелекту учнів на уроках української мови віднесено: актуалізацію суб'єктного професійного досвіду педагога у формі діалогу у курсовий період на курсах підвищення кваліфікації; створення сприятливого простору післядипломної підготовки з метою забезпечення активної взаємодії учасників навчального процесу; створення у післядипломному навчанні рефлексивного поля.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в проведенні аналізу теоретичних і практичних напрацювань з формування професійної компетентності педагогів через розвиток їхнього емоційного інтелекту.

Література

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти [Електронний ресурс]. – URL: <<http://zakon2.rada.gov.ua/law/show/1392-2011-%D0%BF>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Голуб Н. Б. Ознаки компетентності мовної особистості учня / Н. Б. Голуб // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 48. – 260 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта; [пер. с англ.] / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 301 с.
4. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Д. В. Люсин // Социальный интеллект: Теория, измерение,

исследования; под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М.: Институт психологии РАН, 2004. – С. 29-36.

5. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості / Елеонора Львівна Носенко // Вісник ДНУ. Педагогіка і психологія. – 2012. – Т. 20, №9/1. – С. 116-123.

6. Mayer J., Salovey P. What is emotional intelligence? // P.Salovey & D.Sluyter (Eds). Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators. – New York: Basic Books, 1997. – P. 3-31.

Bibliography

1.State standard of basic and secondary education [Eeectronic recourse] – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/law_s/show/1392-2011-%D0%BF (in Ukrainian).

2. Holub N. B. Signs of linguistic competence of the individual disciple / N. B. Holub // Visnyk Prykarpat-s'koho universytetu. – Pedahohika. – Vyp. 48. – Ivano-Frankivs'k, 2013. – 260 s. (in Ukrainian).

3. Houlman D. Emotional lyderstvo: art control people based on emotional intelligence [per. s anhl.] / D. Houlman, R. Boyatsys, E. Makky. – М.: Al'pyna Byznes Buks, 2005. – 301 s. (in Russian).

4. Lyusyn D. V. Current views on emotional intelligence / D. V. Lyusyn // Sotsyal'nyy yntellekt: Teoryya, yzmerenye, yssledovanyya ; pod red. D. V. Lyusyna, D. V. Ushakova. – М.: Ynstytut psykholohyy RAN, 2004. – S. 29–36 (in Russian).

5. Nosenko E. L. Emotional Intelligence as a form of manifestation of an important component of personal potential – reflective consciousness / Eleonora Lvivna Nosenko // Visnyk DNU. Pedahohika i i psykholohiya. – 2012. – Т. 20, №9/1. – S. 116 – 123 (in Ukrainian).

6. Mayer J., Salovey P. What is emotional intelligence? // P. Salovey & D.Sluyter (Eds). Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators. – New York: Basic Books, 1997. – P. 3-31 (in English)

УДК 371

Yanitska-Panek Tereza – Lecturer of Social Sciences Department at Health Sciences Faculty of the Academy of Business and Health Sciences (Lodz, Poland)

E-mail: t.janicka@medyk.edu.pl

THE CONCRETUM – MODEL – ABSTRACTUM OR THE SEARCH FOR EFFECTIVE STRATEGIES FOR PROMOTING LEARNER DEVELOPMENT

Annotation. Nowadays there is a process of finding an effective strategy for the training of students. In the pedagogical and psychological literature we can find assumptions of constructivist and personalistic pedagogy. The most reasonable is to educate based on the theory of the educators like Aebli, Bruner and Piaget. The main way of education can be described in words: concrete – model – abstraction

Key words: education, key competences for lifelong learning, learning to learn, programming education, constructivist pedagogy.

Яніцка-Панек Тереза – викладач кафедри соціальних наук факультету Наук про здоров'я Вищої школи бізнесу і наук про здоров'я (м. Лодзь, Республіка Польща)

E-mail: t.janicka@medyk.edu.pl